

בענין מיחס שפונה ממנו מים

הגמ' שבת כירה דף מ"א: "המיחס שפנה ממנו מים חמים לא יתן לתוכו מים מועטים כדי שיחמו אבל נותן הוא לתוכו מים מרובים כדי להפשירן". שואלת הגמ' "והלא מצרף" עונה הגמ' לרב אדא בר מתנא: "ר"ש היא דאמר דבר שאין מתכוין מותר" ואביי לומד: "ומיחס שפנה ממנו מים לא יתן לתוכו מים כל עיקר מפני שהוא מצרף".

ורש"י על הסוגיא לומד שיסוד אסור צרוף הוא משום גמר מלאכה, שרש"י כותב (ד"ה והלא מצרף) "שכלי מתכות הם ונותן לתוכו צונן מחזקים את הכלי וזו היא גמר מלאכת הצורפים שרתיחת האור מפעפעתו וקרוב להשבר והמים מצרפים פעופעיו".

ולכאורה קשה לרש"י מה שהיה קשה לתוספות כיצד לר"ש מותר לצרף את המיחס הלא אפילו שאינו מתכוין לצרף הרי צרוף המיחס הוא פסיק רישיה והלא גם ר"ש מחייב פסיק רישיה ותוספות בגלל קושי זה למדו: "וצ"ל דלא הוי פסיק רישיה שיכול להיות שלא יצרף דפסיק רישיה מודה ר"ש והא דפריך והלא מצרף ה"ק והלא שמא יצרף". ונשאלת השאלה למה רש"י התעלם מהקושי הזה ולא הזכירו ולא הסבירו (כמו כן קשות לכאורה על רש"י הקושיות של התוספות).

הרמב"ם לעומת זאת לומד שעיקר יסוד צרוף הוא משום שצרוף כלי הוא תולדת מכבה שהרמב"ם בפ"ב מהלכות שבת הלכה ב' כותב: "אבל המכבה גחלת של מתכת פטור ואם נתכוין לצרף חייב, שכן לוטש הברזל עושים מחמים את הברזל עד שיעשה גחלת ומכבים אותו במים כדי לחסמו וזהו לצרף שהעושה אותו חייב והוא תולדת מכבה". ויש להבין מה יסוד המחלוקת בין רש"י לבין הרמב"ם בעיקר איסור מצרף.

כמו כן בסוגיא בדף מ"ב, אומרת הגמ': "למימרא דשמואל כר"ש סבירא ליה והאמר שמואל מכבין גחלת של מתכת ברה"ר כדי שלא יזוקו בה רבים אבל לא גחלת של עץ ואי ס"ד סבר לה כר"ש אפילו של עץ נמי. כדבר שאין מתכוין סבר לה כר"ש, במלאכה שאינה צריכה לגופה סבר לה כר"י".

ורש"י לומד שגחלת של מתכת הכוונה לפסולת של ברזל שמשליכין לחוץ דלא שייך כיבוי בהכי מדאורייתא ומדרכנן אסורה והיכא דאיכא נזק לרבים לא גזרו על השבות.

(א) קשה למה רש"י מסביר שמדובר בפסולת של מתכת אפשר אמנם לומר שרש"י תאר את המציאות אבל ננסה לחפש הסבר אחר.

(ב) למה רש"י כותב שלא שייך כיבוי בהכי מדאורייתא הרי מרש"י בעמ' הקודם משמע לכאורה שצרוף אסור מדאורייתא משום גמר מלאכה, ואם כך שייך בזה איסור מדאורייתא מכיוון שהכיבוי גורם לצרוף והצרוף אסור מדאורייתא. ורש"י לומד במקרה זה שהאיסור הוא רק מדרבנן הרי מהגמ' בעמוד הקודם משמע שכיבוי גחלת של מתכת אסור מדאורייתא ולכאורה מה ההבדל בין המקרה בעמוד הקודם למקרה זה של גחלת של מתכת. (וגם אם נאמר לרש"י זה הוא בהו"א הרי במסקנה לגבי גחלת של מתכת לא משתנה).

(ג) צריך להסביר לשיטת רש"י את תירוץ הגמ' למה כיבוי גחלת של עץ הוא מלאכה שאינה צריכה לגופה ואילו כיבוי גחלת של מתכת הוא אינו מתכוין כלומר לכאורה בשני המקרים כיבוי לשם מטרה מסוימת אסור מדאורייתא ובמקרה של גחלת של עץ הוא מכבה לשם מטרה אחרת שונה מזו שאסרה התורה ומה החילוק בגדר ובדין.

(ד) מדוע לכאורה כיבוי גחלת של מתכת לא יהיה פסיק רישיה שגם לר"ש חייב עליו וא"כ מה החילוק בין גחלת של מתכת שמותר לכבות ברה"ר לבין גחלת של עץ שאסור לכבות ברה"ר הרי שניהם לכאורה צריכים להיות אסורים מדאורייתא.

גם הרמב"ם פוסק שם באותה הלכה: "ומותר לכבות יחיד של מתכת ברה"ר כדי שלא יזוקו בה רביס" ומשמע מתוך כך שהרמב"ם אוסר לכבות גחלת של עץ ברה"ר.

ואת הקושיות שהקשנו על רש"י, מקשה הראב"ד על הרמב"ם:

(א) א"א כמה מעורבבין דבריו ואם הוא מכבה למה אינו חייב אע"פ שאינו מתכוין ופסיק רישיה ולא ימות הוא ואפילו לא יהא צריך לצרפו, הא איהו כר"י ס"ל"י.

(ב) ועוד מה בין גחלת של מתכת לגחלת של עץ והלא בשניהם לדבריו יש משום מבעיר ומשום מכבה. והראב"ד מביא עוד שני מקורות לדין גחלת של מתכת:

(1) בגמ' בשבת פרק רבי אליעזר דמילה דף קל"ד נאמר ממתקין את החרדל בגחלת של מתכת ביו"ט אבל לא בגחלת של עץ.

(2) הגמ' ביומא דף ל"ד צרוף דרבנן הוא וחיובא ליכא וכיוה"כ שרינן ליה בטבילת כ"ג משום מצוה ואפילו לר"י דאמר דבר שאינו מתכוין אסור.

וביחס לקושיית הראב"ד על הרמב"ם קשה באמת קושייתו מה החילוק בין גחלת של מתכת לגחלת של עץ. אבל ברגע שנבין את החילוק שיש לשיטת הרמב"ם בין גחלת של מתכת לגחלת של עץ מובן

הרמב"ם לשיטתו, שלשיטת הרמב"ם כיבוי גחלת של עץ אסור בכל מקרה ללא תלות בכוונתו שהרמב"ם פוסק: "המכבה כל שהוא חייב אחד המכבה את הנר ואחד המכבה את הגחלת של עץ". ואילו בגחלת של מתכת האיסור תלוי בכוונתו שהרמב"ן פוסק: "אבל המכבה גחלת של מתכת פטור ואם נתכוין לצרף חייב" ולכן במכבה גחלת ברה"ר שלא יזוקו בה רבים, גחלת של מתכת מכיון שאין בכוונתו לצרף אין בכלבייה איסור דאורייתא אלא איסור דרבנן ובמקום היזק דרבים התירו. ובגחלת של עץ מכיוון שגם אם לא מתכוין לצרף הכיבוי אסור מדאורייתא לכן לא התירו לכבות שלא התירו איסורא דאורייתא במקום היזק דרבים.

ויש לדייק בדברי הראב"ד שקושייתו הראשונה מתחלקת לשני חלקים:

- (א) למה אינו חייב כשאינו מתכוין משום פסיק רישיה ולא ימות.
(ב) למה אינו חייב מדין מלאכה שאינה צריכה לגופה (שהרמב"ם פוסק שר"י שמלאכה שאצל"ג חייב עליה).

ונראה לעניות דעתי שכוונת הראב"ד לשאול על שני המקרים: בחלק א' על המקרה שהפסיק רישיה אינו בגדר ניחא ליה. ובחלק ב' על המקרה שהפסיק רישיה הוא בגדר ניחא ליה, שהראב"ד סובר כתוס' שפסיק רישיה דניחא ליה הוא למעשה מלאכה שאינה צריכה לגופה. שתוספות ביומא אומר וכיון שהוי פסיק רישיה כמתכוין דמי ואע"פ דלא צריך להבערתו והוא ליה מלאכה שאינה צריכה לגופה. ולפני שנפנה לבאור שיטת רש"י והרמב"ם נדון עוד בשני המקורות שהביא הראב"ד:

(א) (שבת פרק ר"א דמילה קל"ד) ת"ר אין מסננין את החרדל במסננת ואין ממתקין אותו בגחלת (רש"י "כדרך שרגילים לתת לתוכו גחלת או אבן הנסוקת") וממשיכה גמ' והתניא ממתקין אותו בגחלת לא קשיא כאן בגחלת של מתכת וכאן בגחלת של עץ (רש"י: "בגחלת של עץ אסור דשייך בה כיבוי לפי שעושה פחמים, גחלת של מתכת לא שייך בה כיבוי דאינו נעשה פחם", משמע שרש"י לומד שכיבוי מוגדר כפעולה שגורמת לעשיית פחמים, אבל לכאורה קשה לרש"י למה שלא יהיה כיבוי גחלת של מתכת אסור מצד גמר מלאכה). רואים מכאן (א) רש"י לא הזכיר כאן איסור כיבוי גחלת של מתכת מצד גמר מלאכה.

וכן גם הרמב"ם פסק הלכה זו בהלכות יו"ט פ"ד ה"ו: וממתקין את החרדל בגחלת של מתכת אבל לא בגחלת של עץ מפני שהוא מכבה". והרמב"ם לשיטתו מכיון שאינו מתכוין לצרף אלא מתכוין למתק חרדל אין הכיבוי אסור מדאורייתא ומשום שמחת יו"ט התירו את הכיבוי גם מדרבנן.

(ב) בגמ' יומא נאמר: "ת"ר אי"ר יהודה עששיות של ברזל היו מחמין אותם מערב יוה"כ ומטילין לתוך הצונן כדי שתפוג צינתו, והלא מצרף אמר רב ביבי שלא הגיע לצרוף, אביי אמר אפילו תימא

שהגיע לצרוף דבר שאינו מתכוין מותר... ומי אמר אביו הכי... ואמר אביו לר' יהודה דבר שאינו מתכוין אסור, הני מילי בכל התורה כולה אבל הכא צרוף דרבנן הוא.

ולומד רש"י שמכיון שאפילו אי הוה מתכוין ליכא איסורא דאורייתא כי לא מכיון לא גזרו ביה רבנן ואפילו במדינה, שרש"י לא גורס שאין שבות במקדש אלא גורס שמותר, כי אינו מתכוין. ומקשה עליו ר"י בתוספות שא"כ משמע דבצרוף דרבנן לא אסר ר' יהודה.

ובפרק כירה משמע דקאמר אביו המיחם שפנה ממנו מים לא יתן לתוכו מים כל עיקר מפני שמצרף ור' יהודה הוא דאמר שאינו מתכוין אסור וא"כ קשה מהגמ' ביומא על הגמרא בכירה. (וקושיה זאת מקשה גם התוס' אצלנו ד"ה מיחם) אבל קושי זה מלישבים התוספות ביומא ואומרים שאפשר לתרץ, שדווקא צרוף עששיות הוא דרבנן מכיון שעששיות אינם כלים ואינם עומדים להעשות כלי ולכן הצרוף שלהם עכשיו אינם גמר מלאכתם ולכן מותר לרש"י, שאיסור צרוף יסודו בגמר מלאכה. אבל מיחם שהוא כלי וצרוף שלו הוא גמר מלאכתו ולכן כיבוי שגורם לצרופו הוא איסור דאורייתא.

לפי יסוד זה של תוספות אפשר גם להסביר את רש"י בגמ' בשבת מ"ב, רש"י לומד בגחלת של מתכת שמשליכין לחוץ פסולת של מתכת, דלא שייך בהכי כיבוי מדאורייתא, כלומר מכיון שמדובר בדבר שאינו כלי אלא בפסולת שאינה כלי ואינה עתידה להעשות כלי לכן בזה אין איסור מדאורייתא אלא מדרבנן ולכן במקום היזק דרבים התירו וזה ההבדל לשיטת רש"י בין המקרה בדף מ"ב למקרה בדף מ"א. (ואם נשאל לפי רש"י ביומא למה היה איסור דרבנן שהתירו במקום היזק דרכים הלא לפי רש"י ביומא אין איסור כלל בדבר שאינו כלי ואולי אפשר היה לאמר שבכיבוי גחלת של מתכת הוא מתכוין לכבות מה שאין כן בעששיות של ברזל שבהם אין כוונתו לכבות) ולכן בזה חששו שמא יבוא לכבות גחלת של עץ וגזרו גחלת של מתכת אטו גחלת של עץ אם לא במקום היזק הרבים. ועקרון זה מופיע גם ברמב"ן בשבת גמ': "ואפשר שלא אמרו כן אלא בגחלת דלא שייך צרוף אלא בכלים או ברוצה לעשות כלי משום דהוה מתקן אבל הגחלת לאו מתקן הוא ומדאורייתא שרי, והא דאמרינן בפרק אמר להם הממונה אבל הכא צרוף דרבנן הוא ה"נ קאמר דצרוף עששיות דרבנן דהא לאו לתיקוני כלי הוא עושה.

ושיטת ר"י המובאת בתוס' ביומא שאביו, שאמר אפילו תימא שהגיע לצרוף דבר שאינו מתכוין מותר פירוש דבריו שמן התורה מותר ואע"פ שאסור מדרבנן, במקדש התירו משום שאין שבות במקדש והקשטה הגמ' "ומי אמר אביו הכי דבר שאין מתכוין לא נאסר אלא מדרבנן והתניא... ותרצה הגמ' הני מילי בכל התורה כולה אסור אין מתכוין כמכוון אבל הכא בשבת דנאמר בה מלאכת מחשבת צריך שיחשב לעשות המלאכה לכן בלא מתכוין אינו אסור מדאורייתא כמו שמצאנו בג' בשבת מ"ו: ("דתניא: ר"ש אומר גורר אדם כסא מטה וספסל ובלבד דלא

יתכוין לעשות חריץ כל היכא דכי מכוון איכא איסורא דאורייתא כי לא מכוון גזר ר"ש מדרבנן...") ולכן בצרוף בין במקרים של מיחם ובין במקרים של עשיות של ברזל אין האיסור מדאורייתא אלא מדרבנן משום שאינו מתכוין ולכן ביומא שאין שבות במקדש התירו את האיסור ובשבת בכירה לא התירו את האיסור כלומר האיסור אצלנו הוא דרבנן.

ועוד אומר תוספות מהגמ' בכריתות משמע לר' יהודה דבר שאינו מתכוין חייב מדאורייתא ויש לומר דהתם פסיק רישיה הוא שא"א בשום ענין כשחותה שלא יובערו התחתונות וכיון דהוי פסיק רישיה כמתכוין דמי ואע"ג דלא צריך להבערתו והויא לה מלאכה שאינה צריכה לגופה סבר לה נמי בהא כר' יהודה דאמר מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה.

ונראה לי שהקטע האחרון שהבאתי מדברי התוספות זהה לדברי הראב"ד כלומר שהראב"ד כמו התוס' למד שיש חילוק בין פסיק רישיה דניחא ליה לפסיק רישיה דלא ניחא ליה כפי שאומר תוספות שפסיק רישיה דניחא ליה נחשב לפסיק רישיה שחייב לר"ש ופסיק רישיה דלא ניחא ליה נחשב למלאכה שאינה צריכה לגופה שפטור לר"ש שתוספות אומר: "ומכל מקום אסור לכתחילה כמו שאפשר אלא שאין חייב חטאת ומשמע הא בארעא דידיא חייב חטאת ואע"פ שאין מתכוין ליפות הקרקע כיון שהוי פסיק רישיה ונהנה הוא ולא דמי לחותה בגחלים להתחמם בהם והובערו מעליהם דהוי מלאכה שאינה צריכה לגופה פטור לר"ש שאין נהנה כלל בהבערה זו שבלא תוספת הבערה יש כל כך גחלים להתחמם בהם וא"כ בכרוך לא נתכוין להבעיר.

אבל בהיא דהבונה כיון שהוא נהנה אנן סהדי שהוא מתכוין ליפות". ואפשר לומר שזה לשון הראב"ד ואם הוא מכבה למה אינו חייב אע"פ שאינו מתכוין שאם הצרוף ניחא לו הרי זה פסיק רישיה דניחא ליה שחייב אפילו לר"ש ולרמב"ם שפסק את ר"ש ואם זה אינו נוח לו הרי זה מלאכה שאינה צריכה לגופה שלרמב"ם שפוסק כר"י חייב עליה (בלשון הראב"ד אפילו לא יהא צריך לצרפו והא איהו כר"י ס"ל).

שיטה נוספת בדין צרוף וכיבוי גחלת של מתכת היא שיטת הרמ"ך שמובאת בכסף משנה שמקשה על הרמב"ם: "תימה אם צרוף מן התורה היכי מותר לכבות גחלת של מתכת הא הוי פסיק רישיה". וטוען הרמ"ך שהמגמ' משמע שצרוף איסורו רק מדרבנן ושתי ראיות לרמ"ך:

(א) מהגמ' בכירה שהגמ' אומרת שאמר אביו ומיחם שפנה ממנו מים לא יתו לתוכו מים כל עיקר מפני שמצרוף ור' יהודה הוא דאמר דבר שאינו מתכוין אסור, כלומר מזה שהגמ' נקטה בלשון אסור ולא נקטה בלשון חייב. משמע שהאיסור אינו אלא מדרבנן.

(ב) מהגמ' ביומא שהגמ' אומרת: "הני מילי בכל התורה כולה אבל הכא צרוף דרבנן הוא". ולכאורה קשות הראיות של הרמ"ך הרי בין הגמ' שלנו בכירה ובין הגמ' ביומא הלא מדובר באינו מתכוין ולא בהכרח חייבין לומר שזה פסיק רישיה בשני המקרים - והא ראייה תוספות לומדים שבשני המקרים הכיבוי אינו פסיק רישיה.

וכעת אנסה לבאר את יסוד המחלוקת רש"י והרמב"ם, אפשר לחלק את השאלה הזאת לשני חלקים:
(א) למה רש"י אסר מצד גמר מלאכה ואילו הרמב"ם לא אסר מצד גמר המלאכה?

(ב) למה הרמב"ם אסר מצד תולדת מכבה ורש"י לא אסר מצד תולדת מכבה?

ביחס לא' אפשר לומר שרש"י והרמב"ם מסכימים ביחס ליסוד האיסור. בגמר מלאכה שהוא כפי שמסביר בעל ערוך שולחן (שי"ג סק ט"ו) "שכל מלאכה שאין בגמר מלאכתה פעולה נפרדת מהקודם לה לא שייך בזה גמר מלאכה דכל המלאכה אחת היא ואין הגמר נחלק מהקודם אבל במלאכות שהגמר שלהם הוא אחר גמר עיקר המלאכה כמו החייט שנוטל אקופי מגלימי או העוקר את האבן מן ההר שאחרי גמר מלאכתו מכה עליו מכה גדולה או מכה בקורנס על הסדין להחליקו או הלוקט יבולת שעל הבגדים אחר האריגה או שמסיר הצמר הלבן כדי לנאותה זה מכה בפטיש".

כלומר גמר מלאכה שהיא חלק ממלאכה שעליה חייבים מצד עצמה אין לחייב עליה מצד מכה בפטיש - גמר מלאכה. ורק על גמר מלאכה שהיא פעולה נפרדת מפעולת המלאכה שעליה חייבים שייך לחייב מצד גמר מלאכה ולכן אם גמר המלאכה היא הפעולה היחידה ועל הפעולה עצמה א"א לחייב מצד עצמה אפשר לחייב אותו מצד גמר מלאכה שגמר מלאכה היא מעין גדר כולל למלאכות שאין בכללות בשאר ל"ט אבות מלאכות ולכן כשהפעולה נכללת באחד מל"ט מלאכות לא שייך לחייב מצד גמר מלאכה ורק כשא"א לשייך את הפעולה לאחד מאבות מלאכות מחייבים עליה מצד מכה בפטיש, כמו שאומר הירושלמי בפרק כלל גדול: "מן דאשכחון מיסמוך ממכון הא דלא אשכחון מסמוך עבדוניה משום מכה בפטיש". כלומר מלאכה שלא מצאו לה חכמים סמך לה באיזה אב מלאכה סמכו אותה למכה בפטיש ומסביר הפני משה: מה שמצאו לסמך, בהדיא לזה האב או לזה עשו אותה תולדה לחייב עליה וכל מלאכה שלא יכלו לומר משום אב זה חייבים עליה או משום אב זה חייבים עליה משמע שהיא אינה מלאכה ממש אלא שגמר מלאכה וא"כ הרי המלאכה הזאת אסורה מצד מכה בפטיש שאותה קראו אב ללמד על כל מלאכה כלומר היו לחכמים הגדרה למלאכה וכל מה שענה על הגדרת המלאכה חפשו את מקורו - את האב מלאכה שלו וכל מלאכה שא"א היה לשייכה לאחת מהאבות בצורה ברורה שייכו אותה לגמר מלאכה שזה גדר כולל למלאכות לא מוגדרות. (הערה: יש לדון מהו אותו גדר מלאכה אבל לא אנסה לעשות זאת).

ולכן למשל בירושלמי אמרו הגודל כלי צורה שצייר הצורה בכלי והנופח בכלי זכוכית והעושה כלי בדפוס כלשהוא חייב משום בונה. אבל בבלי אמרו הצר צורהכבלי והמנפח בכלי זכוכית חייב משום מכה בפטיש ואפשר להסביר שהבבלי סובר שאין בנין שייך בכלים ולכן מכיוון שהמלאכה לא שייכת שלגדר בונה לכן היא נכנסת לגדר הכולל של גמר מלאכה.

ואת העקרון הזה אפשר לראות גם בשיטת רש"י והרמב"ם. הרמב"ם פסק פ"י הי"ז: "והמגדר כל שהוא... ה"ז תולדת מכה בפטיש וחייב". רש"י לומד, שהמגדר קלונסאות או קלפים חייב משום ממחק כלומר רש"י משייך את פעולת הגרור לגדר ממחק, לא חייב עליה משום מכה בפטיש. והרמב"ם שסבר שאין פעולת הגרור בגדר ממחק חייב עליה מצד מלאכה, מכה בפטיש.

ודוגמא נוספת שהרמב"ם פסק פ"י הי"ח: "המפיס שחין בשבת כדי להרחיב פל המכה כדרך שהרופאים עושים הרי זה חייב משום מכה בפטיש שזהו מלאכת רופא". ואילו רש"י מפרש שחייב משום בונה ולפי ההסבר הנ"ל רש"י משייך את הפעולה לגדר של בונה חייב עליה משום בונה ולא משום מכה בפטיש והרמב"ם שסבר שאין לשייך את הפעולה לגדר של בונה שייך אותה לגדר הכללי של גמר מלאכה וחייב עליה מצד מכה בפטיש.

וא"כ אותו הדבר ביחס לגחלת של מתכת שלשיטת הרמב"ם כיבוי גחלת של מתכת יש לשייך לגדר של מכבה ולכן חייבים עליה משום תולדת מכבה ולא משום מכה בפטיש (כי הפעולה היא אחת ולכן חייבתי עליה מצד מכבה, א"א לחייב עליה מצד מכה בפטיש) אבל רש"י סובר שא"א לשייך את כיבוי גחלת של מתכת לגדר של מכבה ולכן הוא משייך אות לגדר הכללי של גמר מלאכה.

ואולי אפשר להסביר לפי זה את שיטת רש"י בגמ' שמכיוון שרש"י משייך כיבוי גחלת של מתכת לגדר של גמר מלאכה ובגמר מלאכה למדנו שכאשר הוא אינו מקפיד על הדבר שהוא עושה פטור/מותר. כמו שלמדנו בגמ' בקמ"ז: "המנער טליתו מן העפר בשבת חייב חטאת שזה לבונה ולא אמרינן אלא בחדתי אבל בעתיקי לית לן בה ולא אמרן אלא באוכמי אבל בחוורי וסמקי לית לן בה. והוא דקפיד עליהו". וכן בהמשך הגמ' במקרים שמביאה הגמ' וכן פסק הרמב"ם פ"י הי"ח. וא"כ אפשר לאמר לשיטת רש"י שבאמת בין מיחס ובין גחלת של מתכת ברה"ר האיסור אינו אלא מדרבנן כי מדאורייתא א"א לחייב על כך מכיוון שהוא אינו מקפיד על הצרוף וכאשר הוא אינו מקפיד על הגמר מלאכה א"א לחייב על כך מצד גמר מלאכה ולכן במחם אסרו דרבנן אבל בגחלת של מתכת ברה"ר לא גזרו רבנן משום דמקום נזקא דרבים לא אסרו דרבנן ואם נשאל למה אסרו דרבנן אפשר לאמר שזה כוונת רש"י שאומר שמכיוון שהפעולה דומה לגמר מלאכת הצורפים לכן אסרו דרבנן.

וכעת אנסה לבאר את שיטת הרמ"ך:

(א) אפשר לאמר שהרמ"ך באמת סבר כרש"י שא"א לשייך כיבוי גחלת של מתכת לגדר כיבוי אבל הוא חולק על רש"י וסובר שגם לגדר גמר מלאכה א"א לשייך זאת מכיוון שאפשר לחייב משום גמר מלאכה רק כאשר קדמה לפעולה הזאת פעולה שהיא מלאכה מצד עצמה אבל כאשר הפעולה הזאת היא הפעולה היחידה א"א לחייב עליה מצד גמר מלאכה שאין זה גמר מלאכה אלא מלאכה שעומדת בפני עצמה וא"א לשייכה לגדר גמר מלאכה. הגדר של הירושלמי שכל מה שלא מצאו לו סמך כשאר אבות מלאכות סמכו אותו למכה בפטיש אפשר לאמר בפעולה שהיא חלק ממלאכת יצירה שמורכבת מכמה פעולות ואחת מהם אנו יודעים שהיא אסורה מצד אב כלשהוא אז אנו אומר מסתבר שכל מלאכת היצירה הזאת אסורה אבל מכיוון שהאיסור הוא על הפעולה לכן א"א לחייב על פעולת הגמר מלאכה מצד האב כי זה כבר פעולה אחרת ומשייכים זאת לגמר מלאכה. אבל כל זה כשזה חלק ממלאכת יצירה אבל סתם פעולה לא משייכים לגמר מלאכה.

(ב) דרך נוספת להסביר את הרמ"ך שאין כוונת הרמ"ך לאמר שכל צרוף הוא דרבנן ואין צרוף שחייבים עליו מדאורייתא אלא הוא חולק על הרמב"ם בכך שהרמב"ם פוסק שכל מקום שהיתה כוונת צרוף חייבים על מעשה צרוף ואז קשה על הרמב"ם הלא כל כיבוי גחלת של מתכת גורם לצרוף וא"כ שכל כיבוי גחלת של מתכת יהיה בגדר פסיק רישיה וא"כ למה הרמב"ם פוטר כשלא נתכוין לצרף? ולכן שיטת הרמ"ך היא שעל צרוף חייבים רק כאשר הוא נעשה בגמר מלאכת הכלי.

כלומר שבשביל לחייב מצד גמר מלאכה בצרוף צריך שני

תנאים:

(א) שהוא יעשה בכלי.

(ב) שהוא יעשה בגמר הכלי - בגמר עשיית הכלי.

אבל כאשר הצרוף לא נעשה בגמר מלאכת הכלי, אין יסוד האיסור מדאורייתא אלא מדרבנן וע"פ זה אפשר להבין את ראיות הרמ"ך ולמעשה אפשר לומר ששיטת הרמ"ך היא שיטת רש"י שמיומא מביא הרמ"ך ראייה כאשר הצרוף לא נעשה בכלי אלא בסתם חתיכת מתכת אין איסור צרוף מדאורייתא אלא מדרבנן ולכן בעשיות של מתכת שהם אינם כלי הצרוף יסודו מדרבנן במתכוין ולכן אינו מתכוין מותר שזה גם לשון רש"י: "ולא גרסינן אין שבות במקדש דהא תלה טעמא באין מתכוין", וכמו שהסבירו תוספות: "כיון דאפילו אי הוה מתכוין ליכא איסורא דאורייתא כי לא מתכוין לא גזרו ביח רבנן אפילו במדינה".

וראייה שניה מהגמ' שלנו שממנה הראיה שכאשר הצרוף נעשה לא בגמר מלאכת הכלי אין הצרוף מדאורייתא שמסתמא שהגמ' לא מדברת במיחם חדש אלא מסתמא מדובר במיחם ישן שגמר מלאכתו הממשי כבר היה אמנם הצרוף יכול להועיל לכלי, לתקנו, לחזקו, אבל זה לא גמר מלאכת הכלי שגמר מלאכת הכלי היה בגמר יצירת הכלי אצל האמן, ולכן

הגמ' נקטה לשון של איסור (שמשמעו איסור דרבנן ולא איסור מדאורייתא).

ומכאן ראייה שכאשר הצרוף אינו בגמר מלאכת הכלי הוא אינו מדאורייתא אלא מדרבנן וזו למעשה כוונת רש"י שרש"י כתב: "כשכלי מתכות חם ונותן לתוכו צונן מחזקים את הכלי וזו היא גמר מלאכת הצורפים שרתיחת האור מפעפעתו וקרוב להשבר והמים מצרפים פעפועיו".

רש"י לא כתב שזה גמר מלאכת הכלי אלא שזה גמר מלאכת הצורפים כלומר כשהפעולה נעשית ע"י הצורפים בגמר עשיית הכלי אז זה גמר מלאכה שאסור מדאורייתא אבל שלא בגמר עשיית הכלי אין זה איסור דאורייתא אלא דרבנן, שאסור זה משום שזה דומה לגמר מלאכת הצורפים ובכך מחזק את הכלי. (אבל בחיזוק הכלי אין איסור דאורייתא) ולכן בגחלת של מתכת ברה"ר שבה יש היזק דרבים לא אסרו רבנן.

קעת ננסה לבאר למה לשיטת הרמב"ם כיבוי גחלת של מתכת יש לשייך למלאכת מכבה ולשיטת רש"י לא.

א) סוגיא מקבילה לסוגיא ביומא ביחס לעששיות מופיעה בירושלמי ביומא פ"ג ה"ה בפרק אמר להם הממונה שם מסבירה הגמ' את שיטת ר"י: "אלא מסביר סבר ר"י שאין תולדת אש כאש. ומסביר הפני משה שהטעם של ר' יהודה מותר לתת עששיות בוערות לתוך המים לצננם שר"י סובר שאין תולדת אש באש ואין מתחילב המכבה תולדת אש שהיא גחלת של מתכת במכבה אש עצמה וממשיכה הגמ': "אלא כיני ר' יהודה סבר מימר שאין תולדת אש כאש ורבנן סברין מימר תולדת אש כאש". ומסביר הפני משה כלומר שעל כרחק צריך אתה לאמר שר' יהודה סובר שאין תולדת אש כאש ורבנן שמופיעים במשנה שסוברים שמחמין לו חמין ומטילין לתוך מים הצוננים משום שהם סוברים שתולדת אש כאש. ולכן דווקא מים חמים ולא עששיות של ברזל ואפשר לומר שרש"י למד שתולדת אש כאש, ולכן ממילא בכלי אין אפשרות להסביר את ר"י ביומא שמתיר – לתת עששיות של מתכת לתוך המים הצוננים ביוה"כ אלא רק אם נלמד שכיבוי גחלת של מתכת אינו בכלל בגדר מכבה ולכן אינו לא אב ולא תולדה כי אם כיבוי גחלת של מתכת היה תולדה הרי דין תולדת אש כדין אש וא"כ כיצד ר"י מתיר כיבוי לתולדת אש ביוה"כ אלא ע"כ אתה חייב ללמד שכיבוי דאורייתא אינו כולל כיבוי גחלת מתכת כי הגדרת כיבוי דאורייתא הוא כיבוי על מנת לעשות פחמים ועל כיבוי שאין תוצאתו עשיית פחמים אינו בגדר כיבוי ואלו דברי רש"י בקל"ד: "גחלת של מתכת לא שייך בה כיבוי דאינו נעשה פחם", (כלומר לרש"י בשביל כיבוי יהיה דאורייתא לא מספיק תיקון סתם אלא צריך שיהיה תיקון של עשיית פחמים). ולכן מכיוון שא"א לכלול גחלת של מתכת בגדר מכבה ולא משייכים כיבוי גחלת של מתכת לגדר הכולל של גמר מלאכה. וא"כ דיני כיבוי גחלת של מתכת בכלל דיני גמר מלאכה כפי שניסיתי לבאר לעיל.

והרעיון הזה מופיע בחמדת ישראל קונטרס נר מצוה שמקשה על הגמ' דף קל"ד שבה מבואר דר"י ס"ל לחלק בין גחלת של עץ לגחלת של מתכת ביו"ט אע"ג דגם כיבוי הגחלת של מתכת הוי מלאכה שאינה צריכה לגופה ע"כ ס"ל דכיבוי גחלת של מתכת הוי רק דרבנן וקשה מאיזה טעם הקושיא הזאת שהקשיתי לעיל ומתרץ החמדת ישראל נראה דהנה בדקדוק לשון רש"י צ"ל שם מבואר דלכן אינו אסור מן התורה בגחלת של מתכת משום שאינו נעשה פחם ראה היטב בלשונו הקדוש שהתחיל בגחלת של עץ מפני שעושה פחם מגחלת של מתכת שיש מפני שנעשה פחם ונראה דכוונתו דהנה באמת למרות שר"י ס"ל מלאכה שאצ"ל חייב מ"מ בוודאי מודה דצריך מלאכת מחשבת שהרי כל שילפינן דמלאכה שאצ"ל חייב הוא ממילה ובת כהן דאלי"כ הוי מקלקל והרי כל פטורה דמקלקל הוא מצד דאינה מלאכת מחשבת וע"ז כדאמרן דמודה ר"י דצריך מלאכת מחשבת רק בזה ופליג ר"י דלא צריך, דהעקר שיהיה הוא בעצמו צריך למלאכה זו שעושה רק אם עושה מלאכת מחשבת ויש בה תיקון נהי דהוא א"צ לה הוא מלאכה וחייבי עליה ומעתה א"ש מאד דברי רש"י ז"ל דדוקא כחס על הנר ועל השמן חייב לר"י משום דבאמת נעשה פחם והוי מלאכת מחשבת רק דהוא א"צ לה בזה חייב לר"י משא"כ בגחלת של מתכת כיון דאינו נעשה פחם כלל אינו מלאכת מחשבת בשום פנים ואף לר"י פטור.

אבל הרמב"ם לומד שאין תולדת אש כאש כר"י ולכן במתכת שאינה אש כי אין בה להבה והגדרת אש היא אש של להבה אין דין כיבוי שלה כדין כיבוי להבת אש והסברה היא שמעשה כיבוי דאורייתא מוגדר ככיבוי להבת אש ולכן בעץ שבו יש להבה - בו יש מעשה כיבוי שעליו חייבים מדאורייתא ולכן מכיוון שבגחלת של עץ יש מלאכה שאסורה מדאורייתא שזה כיבוי הלהבה זה נותן למעשה הכיבוי גדר של מלאכה לכן שיטת הרמב"ם שפוסק בר"י שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה בין אם צריך לעשיית פחמים ובין אם אינו צריך לעשיית פחמים כל שנתכוין לכבות חייב מדאורייתא ולכן בגחלת של עץ ברה"ר אפילו שאינו מתכוין לעשות גחלים אסור מדאורייתא.

אבל בגחלת של מתכת מעשה איסור כשלעצמו אין כי אין כיבוי להבת אש שהוא מעשה כיבוי דאורייתא וכן המלאכה תלויה בכונה שאם הוא מתכוין לצרף אז הוא בעצם יוצר ע"י כוונתו את שם מלאכת הצרוף על המעשה ומלאכת הצרוף שהיא כיבוי גחלת של מתכת היא תולדה מכבה. אבל ללא כוונתו אין על המעשה שלו שם של מלאכת צרוף והמעשה שלנו כשלעצמו אינו אסור ולכן הוא פטור, ואומר הרדב"ז בתשובתו בלשונות הרמב"ם שהוא מתייחס לדברי המגיד משנה על הרמב"ן בסוגיא שהמגיד משנה מסביר את כוונת הרמב"ם: "ובדברי רבינו שכתב שהכל תלוי בכוונתו נראה שכל שאינו מתכוין אין ראוי לאמר בו פסיק רישיה ולא ימות הוא וליחייב מפני שכשהוא מתכוין הוא עושה מלאכה וכשאינו מתכוין אינו עושה מלאכה כלל שהרי אינו רוצה לעשות ממנו כלי דומה לקטימת קיסם שהזכרנו פי"א שכל שאינו קוטמו לחצות בו שיניו אע"פ שראוי לכך בקטימתו פטור שכל שהוא

מפני תקון כלי כל מי שאינו מתקנו פטור ואפילו לר"י המחייב בדבר שאינו מתכוין.

כלומר המגיד משנה סובר שבמלאכה שבמעשה עצמו אין משום איסור אלא רק התוצאה שהיא עשיית כלי היא האיסור כל האיסור תלוי בכוונתו ואם נתכוין לעשות כלי חייב ואם לא נתכוין פטור. (ולעניות דעתי הראב"ד יכול להוות יסוד להסבר הנ"ל).

והרדב"ז מקשה עליו: "מאי דוחקיה לפרש בדברי רבינו ז"ל כן וי"ל דקשיא ליה דקי"ל מודה ר"ש בפסיק רישיה ולא ימות וכן כתב רבינו בהדיא בפ"ב והכא בפ"ב כתב אלא המכבה גחלת של מתכת פטור ואם נתכוין לצרף חייב והא הכא פסיק רישיה ואפילו שלא נתכוין חייב מש"ה הוצרך המגיד משנה לפרשו, כלומר הרדב"ז מבין שהמגיד משנה נתקשה בקושיית הראב"ד, משמע שלא שייך כיבוי בגחלת של מתכת ועיין רש"י שם.

ואפשר ע"פ זה להסביר את כוונת הר"ח ביומא שמסביר את שיטת ר"י, אבל הכא ביוה"כ צרוף כי האי גוונא דרבנן הוא מ"ט לאו מלאכה שצריכה לגופה היא ובשבת: מלאכת מחשבת אסורה התורה". ולכאורה דברי הר"ח קשים הלא לר"י גם מלאכה שאינה צריכה לגופה חייב עליה א"כ מה כוונת הר"ח שלומד: "לאו מלאכה שצריכה לגופה היא". ואולי אפשר להסביר שהר"ח למד כרמב"ם וכוונתו שהצרוף במקרה זה הוא מדרבנן כי מצד מלאכה א"א לחייב אותו כי אין מעשהו בגדר מלאכה, כלומר כוונת הר"ח שאינו צריך לגופו של מעשה צרוף אינו מעשה מלאכה ולכן רק כשצריך לגופה של מעשה כלומר כשצריך לצרוף אז כוונתו יוצרת על המעשה שם של מלאכה אבל כשאינו צריך לצרוף ואין כוונתו לצרף כלומר שאינו צריך לגופו של מעשה, אין מעשהו בגדר מלאכה ולכן אינו אסור מדאורייתא אלא רק מדרבנן וזה הכוונה לאו מלאכה שצריכה לגופה היא שבכיון שאינו צריך לגופו של מעשה אין המעשה בגדר מלאכה ולכן הוא אינו אסור מדאורייתא אלא רק מדרבנן. ובדרך דומה מסביר החמדת ישראל את הר"ח. ומעתה מובן היטב הר"ח ומדוקדק בלשונו אבל הכא צרוף כ"ג שאינו צרוף גמור מדרבנן הוא "והטעם כיון דמצד מכבה אין לאסור! וביחס לטעם למה מצד מכבה אין לאסור רש"י יסביר לשיטתו מכיון שאין נעשה פחם והרמב"ם יסביר לשיטתו מכיון שזה תולדת אש שאין דינה כאש) א"כ גם מצד מצרף אין לאסור ואם היה בזה מצרף גמור היה חייב משום מכבה. דהוי באמת מלאכת מחשבת מצד הצרוף עכ"פ אבל כשליכא צרוף גמור ליכא חיוב כלל בגחלת של מתכת וזה מוכרח בדברי הר"ח ז"ל.

ונראה לי שזה גם ביאור דברי הגליון הש"ס בירושלמי שאומר: "וצ"ע הא מכבין גחלת של מתכת משום דלא שייך כיבוי אלא בגחלת של עץ כשעושה פחמים ועיין בבלי שבת וברש"י שם. והכא משמע דלרבנן איכא איסורא דאורייתא ואפשר שבה"ג שסובר שם שגם גחלת של מתכת איכא איסור תורה והיזקא דרבים מותר משום פיקוח נפש הוא, משום

דסובר שתולדת אש כאש וחיב משום מכבה וכדברי הירושלמי ולא קשיא קושיות הר"ן. כלומר אמנם גליון הש"ס לומד שרש"י סובר שאין תולדת אש כאש ולכן הוא מתיר גחלת של מתכת אבל נראה שזה לא בהכרח וגם הגליון הש"ס אומר אמנם מדברי הש"ס שבת קל"ו (סוגיות מיתוק חרדל). משמע שלא שייך כיבוי בגחלת של מתכת ועיין רש"י שם. אבל מה שיוצא מהגליון הש"ס שהוא לומד שיש מחלוקת הפוסקים האם תולדת אש כאש לא כפי שניסיתי להעמיד את מחלקת רש"י והרמב"ם.

וקושיות הר"ן שהרעק"א אומר שאינה קשה מופיעה בר"ן על הרי"ף שהר"ן מקשה משמע דסובר הבה"ג דבתרוויהו (כלומר בין בגחלת של עץ ובין בגחלת של מתכת) איכא איסורא דאורייתא ועל כרחינו בשל מתכת היינו משום צרוף דאלו משום כיבוי דאורייתא ודאי לית בה. והרעק"א טוען כנגד הר"ן שההנחה שלא דאלו משום כיבוי דאורייתא ודאי ליה בה אינה מוכרחת כלל ועיקר.

והרדב"ז מקשה על המגיד משנה: "דאכתי צריך טעם מ"ש מהך דחתך ראש הציפור לשחק בו קטן" (ולעניות דעתך המגיד משנה יסביר את ההבדל בין חתוך ראש הציפור לכיבוי גחלת של מעכת וקטימת קיסם ששתי הפעולות האחרונות הם פעולות שאינן אסורות בפני עצמם אלא רק תוצאתם אסורה ולכן הם תלויות בכונה, אבל חתוך ראש הציפור הוא מעשה אסור ולכן בו אין תלות בכוונה). והרדב"ז לומד: "וי"ל כיון שנעשית סוף מחשבתו שהוא לקחת ראש הציפור והוי פסיק רישיה מודה בה ר"ש דחיב וכן לכל כיוצא בזה אבל המכבה גחלת של מתכת ואינו מתכוין אע"ג דפסיק רישיה לא נעשית סוף מחשבתו כיון שאינו מתכוין לעשות כלי אבל אם נתכוין לצרף הרי נעשית מלאכה גמורה בכוונה ולפיכך חייב חטאת וזו כוונת המגיד משנה שכתב בסוף לשונו וכשאינו מתכוין אין בו מלאכה כלל שהרי אינו רוצה לעשות ממנו כלי דומה לקטימת קיסם וכד' משמע שחתיכת ראש הציפור נתכוין והרי נעשה ודוק ותשכח. כלומר מצאנו גם בדב"ז את העקרון שבכיבוי גחלת של מתכת מכיון הוא יצירת כלי, לכן כל שאינו מתכוין ליצירת הכלי אינו חייב ורק אם נתכוין ליצירת כלי חייב, (אבל לכאורה גם על הרצב"ז קשה הרי גם בחיתוך ראש הציפור, למה שלא נאמר שבכוונתו היא לצחק בזה לפני התינוק אלא שנראה לעניות דעתך לאמר שהחילוק הוא שמכיוון שמעשה חיתוך ראש הבהמה הוא מעשה אסור ולכן אנו מיחסים לו - לכוונתו את כוונת עשיית המעשה שהוא מעשה אסור אבל כשאינו עצמו מעשה איסור אלא רק התוצאה אז לא מספיק ליחס לו את כוונת המעשה כי הרי המעשה אינו מעשה אסור אלא התלות היא האם הוא מכוון לתוצאת האסורה או לא, כי כאשר רוצים לחייב אותו מצד הכוונה אז א"א "להלביש" עליו כוונה אלא האיסור נקבע לפי כוונתו (הוא).

ואם נשאל למה שסובר הרמב"ם שבאינו מתכוין לצרף אין איסור

דאורייתא למה הוא אוסר מדרבנן הלא הרמב"ם פוסק כר"ש שבאינו מתכוין מותר (כמו שהסברנו לא אומרים במקרה זה פסיק רישיה) ויש להסביר ע"פ הכסף משנה שלומד בשיטת הרמב"ם בהלכות עבודת יוה"כ פ"ב ה"ד: "היה כהן גדול זקן או חולה מלבנים עששות של ברזל באש מערב ולמחר מטילין אותם במים כדי להפיג צינתן שאין שבות במקדש".

ולומד הכסף משנה: "כך היא גרסת התוספות ז"ל ורש"י ז"ל לא גריס ואין שבות במקדש אלא דאיסורא אפילו דרבנן ליכא כיוון דהוי דבר שאינו מתכוין והוי צרוף דרבנן ורבינו ז"ל כתב שאין שבות במקדש נראה דגורס כגרסת התוספות ז"ל ותימה דלפרוש התוספות לר"י דבר שאינו מתכוין אסור דמרבנן ולר"ש מותר גמור וכיון דרבינו פסק כר"ש פ"א מהלכות שבת דדבר שאינו מתכוין מותר א"כ הכא נמי ליכא איסורא כללי".

ולכן לומד הכסף משנה ונראה דרכינו מפרש דהך: "צרוף עששות הוי פסיק רישיה...". "ותרצו (בגמ' לפי שיטת הרמב"ם) כי אמר אביי התם דפסיק רישיה אסור הוי באסור מן התורה אבל הך אסור צרוף הוי דרבנן, כלומר כשאינו מתכוין אע"פ דפסיק רישיה לא הוי אסור אלא מדרבנן, אע"ג דמתניתין אסור מן התורה ומשום הכי תלה אביי טעם ההיתר בדבר שאינו מתכוין משום דאז ליכא אלא איסור דרבנן כיוון דהוי פסיק רישיה ואין שבות במקדש אבל במתכוין אסור מהתורה ויש ראייה לזה ממה שכתב רבינו ז"ל בפ"י"ב מהלכות שבת: "המכבה גחלת של מתכת פטור ואם נתכוין לצרף חייב". כלומר הכסף משנה לומד בשיטת הרמב"ם שבפסיק רישיה באיסור שיסודו מדרבנן כגון: אינו מתכוין, אז זה אסור מדרבנן ולכן הרמב"ם פסק שבאינו מתכוין פטור ולא פסק מותר.